Jyväskylän yliopiston julkaisuarkisto
Jyväskylä University Digital Archive

UNIVERSITY OF JYVÄSKYLÄ

This is an electronic reprint of the original article.
This reprint *may differ* from the original in pagination and typographic detail.

Author(s): Vallittu, Marjo

Title: István Örkény: 100 Minuuttinovellia

Year: 2013

Version:

Please cite the original version:

Vallittu, M. (2013). István Örkény: 100 Minuuttinovellia. Suom. ja valinta Juhani Huotari, 2012, Jyväskylä: Atena. Maailmankirjat : käännöskirjallisuuden verkkolehti. Retrieved from http://www.maailmankirjat.ma-pe.net/?p=1490

All material supplied via JYX is protected by copyright and other intellectual property rights, and duplication or sale of all or part of any of the repository collections is not permitted, except that material may be duplicated by you for your research use or educational purposes in electronic or print form. You must obtain permission for any other use. Electronic or print copies may not be offered, whether for sale or otherwise to anyone who is not an authorised user.

István Örkény: 100 Minuuttinovellia

MARJO VALLITTU

”Lukekaamme yksi Minuuttinovelli sillä aikaa kun keitämme löysiä munia tai odotamme vastausta puhelimeen (mikäli numero tyyttää varattua). Huono vointi tai rasittuneet hermot eivät ole esteenä. Voimme lukea niitä istuen tai seisten, tuulessa ja sateessa tai täpötäydessä ruuhkabussissa. Suurin osa niistä kestää lukemisen myös kiireen keskellä! On tärkeää seurata otsikoita. Tekijä on pyrkinyt lyhyyteen, joten hän ei ole voinut otsikoida niitä miten tahansa. Tarkistamme raitiovaunun numeron ja astumme siihen. Novelleille on otsikko yhtä välttämätön. Tämä ei suinkaan tarkoita, että otsikkojen lukeminen riittäisi. Ensin otsikko ja sitten teksti; tämä on ainoa oikea käyttöohje.” (Örkeny 2012, 17.)

Näin kirjailija ohjeistaa 100 minuuttinovellia sisältävän kokoelmansa lukemista. Otsikoiden merkityksen korostaminen on keskeistä lyhyiden, metaforisten novellien ollessa kyseessä. Teoksen tai novellin nimi on luonnollisesti keskeinen osa tekstiä, sillä lukija kohtaa sen perinteisen lukemiskäsityksen mukaisesti ensimmäiseksi, ja se kiinnittää lukijan huomion suunnaten sen haluttuun asiaan.

Teosnimen voi kuitenkin muodostaa monella tavoin. Vanhastaan se on kuvannut päähenkilöä, sillä esimerkiksi monet englantilaiset romaanikirjailijat antoivat teoksensa nimeksi päähenkilön nimen. Sittemmin teosnimet ovat keskittyneet tarinan teemoihin, kiehtoviin mysteereihin, atmosfäärin luomiseen, viittamaan kirjallisiin sitaatteihin ja olevaiseen. (Lodge 1992, 193–194.)

István Örkény on nimennyt novellinsa minuuttinovelleiksi, mistä koko tekstityyppi sai myöhemmin nimensä, ja tämä nimeäminen on merkittävää: teksti on lyhyt, mutta viittaus aikaan ei ole vain merkki lukemisen näennäisestä nopeudesta. Aika on ennen kaikkea jatkumo, ja kirjallisuus jatkuu lukijan mielessä, osittain intertekstuaalisuuden ja osittain ihmisen yhteyksiä ja harmoniaa etsivän luonteen avulla. Örkény tiedosti tämän, sillä hän on

luonut lyhyisiin, muutaman rivin tai muutaman sivun mittaisiin kertomuksiinsa huolellisen vaikutelman hiotulla kielellä: pienikin osio saattaa muuttaa tekstin tulkintaa tai kuvata kokonaisen hahmon, tapahtuman ja ympäristön. Novellissa ”Kunhan kysyi” yksittäisen hahmon ajatukset kertovat tästä paljon:

”*Itsetietoinen ikkunanpesijä* (suistuessaan toisen kerroksen avoimen ikkunan edestä: Älkää katsoko minua niin voitonriemuisena, rouva hyvä. Kyllä te todellakin huusitte minulle sinne ylös, että laittaisin kiinni turvavyön, vaan minäpä en kaihda pientä riskinottoa säilyttääkseni vapaan liikkumisen ja mukavuuden tunteen. Älkää edes mainitko muistuttaneenne: kaikki jälkiviisastelu vain hermostuttaa. Yhdelle on hyvä näin, toiselle noin – onko sitä niin mahdotonta käsittää? Herran haltuun, rouva hyvä. (Örkény 2012, 159–160.)

Novellissa on paitsi henkilöhahmo- ja tilannekuvaus myös selkeä teema. Ihmisyys on Örkényn tekstin kantavaa tematiikkaa, ja tässäkin pienessä novellissa sitä kuvataan lähes riemuiten: pintatasolla kerrotaan, kuinka toiset voivat elää turvassa vuosikausia, toiset tahtovat elää hetken, mutta vapaana. Pintaa syvemmälle katsottaessa havaitaan ikkunanpesijän pelkäävän kuolemaa ja harhauttavan ajatuksiaan sen pikaiselta lähenemiseltä. Ihminen ei tahdo ymmärtää rajallisuuttaan. Örkényn tekstikään ei tunne rajoja.

Kirjoittaja on kuitenkin ohjeistanut lukijaa keskittymään kirjan nimen sijaan nimenomaan novellien otsikoihin. Ne ohjaavat tulkintaa, joka muuten harhailisi tiiviin kirjallisen ilmaisun vuoksi jokaisen lukijan kohdalla omille teilleen. Esimerkiksi naulaamisesta kertova novelli saa aivan uusia ulottuvuuksia nimensä, ”Jumalan kiusa”, avulla (Örkény 2012, 161–162). Kristittyjen kontekstissa tämä assosioituu helposti pääsiäisen tapahtumiin, mutta laajemmin katsottuna myös viimeiseen arkun naulaan. Lisätulkintamahdollisuuksia ja vihjeitä sisäistekijän näkökulmasta antaa myös novellikokoelman jaottelu, sillä kyseinen novelli kuuluu osioon, joka on nimetty ”Informaatioksi”.

Ajankuvista vertauskuviin

100 Minuuttinovellia on jaettu yhdeksään jaksoon, ylälukuihin. Sama jaottelu on myös Atenan aiemmissa *Minuuttinovelleja*-kokoelmissa vuosilta 2002 ja 2005. Örkényn juhlavuoden kunniaksi Juhani Huotari on kuitenkin suomentanut tähän vuoden 2012 *100 Minuuttinovellia* -kokoelmaan 14 uutta novellia, muun muassa kokoelman lukemiseen ohjaavan ”Tervehdys”-tekstin.

Jaottelu on kuitenkin haastavaa, sillä tekstin tiiviyden vuoksi lähes jokainen novelli voitaisiin sijoittaa mihin tahansa jaksoista: ”Olotiloja”, ”Muotokuvia”, ”Ajankuvia”, ”Nurinkurin”, ”Variaatioita”, ”Tilanpuute”, ”Informaatio”, ”Mahdollisuuksia” ja ”Vertauskuvia”. Samalla jokainen novelleista kuvastaa hyvin myös jaksoaan. Jaottelun ongelmallisuus ei siis ole vältettävissä, mutta lukemisen miellyttävyyden kannalta jaottelu on kuitenkin tehty, sillä kokonaisuus on helpompi mieltää osiojaottelun avulla. Oikeastaan vain viimeisessä ”Vertauskuvia”-jaksossa on varsinaista sisäistä koheesiota, sillä kaikki sen otsikot paljastavat ehkä liiankin selkeästi vertauskuvallisten tekstien teemat. Muiden osioiden tekstien metaforinen taso on hieman taitavammin piilotettu, sillä niissäkin sen ymmärtäminen on keskeistä tulkinnan kannalta, mutta otsikot eivät paljasta metaforia niin suoraan kuin ”Vertauskuvissa”.

Kokoelman teemat ovat yleisinhimillisiä, ja osaltaan siksi 1960- ja 1970-luvulla kirjoitetut novellit ovatkin kestäneet hyvin aikaa. Ihmisyys, pelko, elämä ja kuolema, yksilön ja

yhteisön välinen konflikti ja suhde sekä yhteiskuntakriittisyys ovat Örkényn novellien keskeisimpiä teemoja. Niitä ilmennetään metaforin ja asettamalla vakava teksti absurdiksi: Esimerkiksi ”Kuolemattomuus”-novellissa kerrotaan lentävästä saalistajasta, jota tuuli kantaa hetken vielä kuolleenakin – maan tasalla olevat saaliit pelkäävät vielä pitkään taivaalla lentävää kuollutta saalistajaa (Örkény 2012, 165). ”Erään riisiryynin valituksissa” kuvataan, kuinka jokainen tuhansista riisinjyvistä tahtoo olla erityinen (Örkény 2012, 172–176). Ja ”Teloitusohjesäännössä” kuvataan nimensä mukaisesti sitä, kuinka ihmisen teloitus suoritetaan tavanomaisesti ja mekaanisesti: missä vartiosto, pappi tai teloittajat seisovat, ja kuinka ruumis haudataan (Örkény 2012, 206–208)

Novellien muoto voimistaa niiden tematiikkaa ja avaa jopa uusia tulkintamahdollisuuksia, sillä Örkény on käyttänyt ennakkoluulottomasti hyvin erilaisia kirjoitusasuja. Hän on mukaillut Raamatun sukuluetteloita ja kieliopillista verbien taivutustaulukkoa, kirjoittanut novelleja dialogien muotoon joko nimeten keskustelijat draamamaisesti tai jättäen heidät kokonaan nimeämättä, kirjoittanut lyyristä, onomatopoeettista nonsensea ja jättänyt sivut otsikkoa ja lukuohjetta lukuun ottamatta täysin tyhjiksi, jotta lukija voi ne täydentää. Tämä eri muotojen käyttö on virkistävää, ja se on onnistuttu toteuttamaan melko onnistuneesti myös suomennoksessa, vaikka kirjoitusajankohdan viitteet, muun muassa Pekka Lipposen esiintyminen Raamatun sukuluetteloa mukailevassa ”Etsi virhe!”-novellissa, ovat usein lukijasta vain lähinnä hämmentäviä, vaikka Pekka Lipposen hahmo tuttu olisikin. Näiden viitteiden kohdalla jää miettimään, olisiko kääntäessä pitänyt samalla suomentaa teksti nykyaikaan, vai tuoko tämä kirjoitusajankohdan esiintuominen jotakin erityistä tekstiin.

Groteski ja huumori

Groteski ja huumori ovat keskeisiä elementtejä Örkényn kerronnassa, mutta erityisesti groteskia on hankala määritellä. Groteski on mukana *100 Minuuttinovellissa* niin aiheiden käsittelyssä kuin kielessäkin. Aiheet ovat groteskille tyypillisesti hyvin vaihtelevia ja jopa synkkiä: Örkény käsittelee novelleissaan usein yksilön ja yksilön konfliktia tai kuolemaa. Nämä aiheet saavat joko entistä synkemmän tai absurdin ilmiasun, sillä edesmenneetkin voivat herätä kokoelman sivuilla henkiin ja henkilöhahmot kuolla traagisesti tavoitellessaan onnea. Myös teoksen kieli ilmentää groteskia ja huumoria, sillä Örkény käyttää paljon symboleita ja murtaa ilmaisunsa ajoittain lähes lyyriseksi tajunnanvirraksi.

Aarne Kinnunen on todennut, että koomisuutta ei havaita sitä tuottavien keinojen avulla, vaikkei koomisuutta itsessään ole näkyvissäkään. Näitä koomisuutta tuottavia keinoja ovat inkongruenssi, degradaatio, toisto, karnevalisointi sekä elävän ja mekaanisen yhdistäminen. Koomisuus havaitaan välittömästi lukiessa ja jälkikäteen voidaan analysoida, että koomisuuden on tuottanut esimerkiksi inkongruenssi. (Kinnunen 1994, 17–18.) Samoin toimitaan groteskin kohdalla. Inkongruenssi on merkittävässä osassa myös groteskin tuottamisessa, mutta on huomattava, että tämä kahden yhteen soveltumattoman asian yhdistäminen, on kulttuurisidonnaista. Groteski törmää siis lukijan normistoa tai lukemisen konventioita vastaan. Eri aikoina ja eri paikoissa sen avulla ilmennetty groteski on siis erilaista. Irma Perttula onkin todennut, että groteskin ja koomisuuden keskeisimpiä eroja on koomisuuden intertekstuaalinen ja groteskin primaarisesti emotionaalinen ominaisuus. Lukijan täytyy ensin tunnistaa koomisuus, jonka jälkeen sille voi nauraa. Groteski sen sijaan kumpuaa syvemmältä. Lukijan reaktio tekstiin on groteskin kohdalla hämmennys siitä, kuinka luettuun tulisi suhtautua. Vahvan tunnereaktion aiheuttaa inkongruenssin lisäksi myös vetovoiman ja vastenmielisyyden yhdistelmä. Groteski voi myös yhdistää huvittavaa ja pelottavaa, eli aiheuttaa lukijassa sekä pelkoa että naurua. (Perttula 2004, 19–21.)

Örkényn lyhyiden novellien runsas sisältö on puettu ajoittain hyvin absurdiin asuun, mikä saa lukijan hämmentymään. Groteskin määritelmän tavoin lukija ei tiedä, kuinka suhtautua fantasian ja reaalikuvauksen yhdistelmään. Moderni groteskius ei kuitenkaan kiellä järjellisen maailman logiikkaa, vaikka se puhutteleekin lukijan primitiivistä puolta, lasta, ja potentiaalista psykoottista, rationaalisen ja tieteellisen puolen sijaan. Maailman järjellinen logiikka vaihtuu antilogiikaksi, sisäisesti järjelliseksi järjettömyydeksi, jonka avulla järjen logiikka kääntyy väärinpäin. (McElroy 1989, 27.) Groteskin voidaan siten katsoa olevan vastalause rationaalisuutta ja järjen logiikkaa vastaan (Kayser 1957, 203).

Örkényn novellit todella osaavat hämmentää lukijan. Tämä hämmennys kestää kuitenkin vain hetken, sillä tekstien käsitellessä suuria teemoja lukija täydentää tulkintaansa ja löytää novelleista teeman ja tarkoituksen. Lukijahan pyrkii yleensä harmoniaan, joten groteskin ja absurdin maailma ei pelkästään riitä – ainakin sen käytölle pyritään etsimään tarkoitus. Toisaalta voi tulkita, etteivät Örkényn novellit ole groteskeja tai absurdeja, vaan niiden kuvaama todellisuus on sellaista, sillä ”Kaikista järjellisimpänä pidetyn maailman mahdottomuus oli hänelle[Örkénylle] niin selvää, ettei hän edes yrittänyt ottaa sitä kriittisrealistisen vakavasti” (Konrád 2012, 11). Örkény luo teksteissään hyvin onnistuneesti absurdin maailman, joka hetken päästä paljastuukin kirjoitusajankohdan tai Örkényn oman menneisyyden maailmaksi, joka on itsessään absurdi. Örkényn novellit eivät ole perinteisimpiä novelleja, sillä ne eivät noudata novellin lukemisen konventioita. Kokoelman alussa olevien käyttöohjeiden mukaan niitä voi lukea täysin arkisissa oloissa, esimerkiksi odottaessa puhelun yhdistymistä. Kirjallisuus ei siis Örkényn mukaan ole mitenkään yliluonnollista, arjen yläpuolelle nousevaa. Sen sijaan hän pyrki modernistien tavoin uudistamaan sekä lukijoiden että kirjailijoiden kuvaa tekstistä.

Suomennos

”Oikaisuilmoitus

Lehtemme tiistain numerossa kerrottiin, että Ruotsin tiedeakatemia on vihkinyt kunniatohtoriksi unkarilaisen tiedemiehen, josta – vilpittömät pahoittelumme – käytimme uutisessa nimeä »tri Péter Pál Pálpéter». Lisäksi Péter Pál Pálpéterin nimi oli väärin paitsi tekstissä myös otsikossa.
Loistavan unkarilaisen tiedemiehen oikea nimi on tohtori Péter Pál Pálpéter.” (Örkény 2012, 32.)

Örkény kirjoittaa ironisesti ”Sitkeä painovirhe”-novellissaan tittelinkipeästä tohtorista, mikä tekee entistä koomisemmaksi sen, että kirjailijan oma nimi kirjoitetaan kaikissa Atenan minuuttinovellisuomennoksissa väärin, ja *100 Minuuttinovellissa* kirjoitusasu on siirtynyt myös kirjan liepeisiin. Aiemmista painoksista kummallinen, suomen kieliopin vastainen ja Kotuksenkin mukaan tunnistamaton muoto ”Örkény’in” on löytänyt tiensä valitettavasti myös tutkimuskirjallisuuteen. Kääntäjä on havitellut erikoisessa genetiivimuodossa ilmeisesti konsonanttiin loppuvan vieraskielisen erisnimen taivutusta, jolloin viimeisen konsonantin jäädessä lausumatta taivutuspääte lisätään heittomerkin jälkeen erisnimeen, esimerkiksi Foucault’n. Kirjainta i sen sijaan käytetään sidevokaalina, jotta erisnimi olisi helpompi lausua. Tämä on tavallisinta tapauksissa, joissa vieraskielisen erisnimen päättävä konsonantti sekä kirjoitetaan että lausutaan, esimerkiksi Bachia. Tämä suomentajan valitsema taivutusmuoto toki saattaa korostaa myös unkarinkielistä lausuntatapaa, mutta vokaaliin loppuvat vieraskieliset nimet kirjoitetaan Kotuksen ohjeiden mukaisesti aina suomen kielessä samalla tavoin ilman heittomerkkiä ja lausumista helpottavaa i-kirjainta, eli taivutuspääte

lisätään suoraan erisnimeen: Örkényn. Harmillista, että suomennos ontuu näin näkyvällä kohdalla, sillä itse novellien käännös on melko sujuvaa muutamia ongelmallisia rakenteita lukuun ottamatta. Lukuongelmia tuottaa esimerkiksi teoksen johdantona oleva György Konrádin teksti ”Örkeny’in viisaus”, jossa korrelaatit eivät jaksa kantaa kappalerajojen yli:

”Hän kutsui minut, koska piti siitä, mitä olin kirjoittanut hänestä Új Hangiin – pidinhän itsekin hänen novelleistaan – mutta lauseitani hän piti liian pelkistettyinä ja kopisevina. Syvämerkityksellisistä sanaryöpyistä hän totesi: ne ovat couscousia. Siis puuroa. Rakenteettomia kekoja.
Ei, siihen erehdykseen hän ei sortunut.” (Konrád 2012, 9)

Kielen monimutkaisuus ja ymmärtämisen haasteet johtuvat pitkälti Konrádin alkutekstistä, mutta suomennoksessakaan ei ole aina huomioitu unkarin ja suomen kielen eroavuuksia esimerkiksi sanajärjestyksessä. Kielellisen selkeyden luominen olisi kuitenkin tiiviissä novelli-ilmaisussa ja absurdissa kerronnassa tekstin elinehtoja, ja Örkényn tiedetään itse käyttäneen runsaasti aikaa novelliensa kielen hiomiseen (Konrád 2012, 12). Tämän vuoksi lukija voikin iloita, että vain harvoin novelleja lukiessa tulee kiinnittäneeksi erityishuomiota kielen vaikeuteen – suomennos on siis suurelta osin sujuvaa kieltä.

Suomennos toimii siis pienistä virheistään huolimatta hyvin, ja *100 Minuuttinovellia* antaa hyvän läpileikkauksen István Örkényn kerrontataidoista. Lukija viihtyy teoksen äärellä, ja teksteissä on pureskeltavaa useammaksikin minuutiksi.

Örkény, István *100 Minuuttinovellia.* Suom. ja valinta Juhani Huotari, 2012, Jyväskylä: Atena.

Lähteet

Kayser, Wolfgang (1957) *Das Groteske: seine Gestaltung in Malerei und Dichtung*. Hamburg (Oldenburg): Gerhard Stalling Verlag.
Kinnunen, Aarne (1994) *Huumorin ja koomisen keskeneräinen kysymys*. Helsinki: WSOY.
Konrád, György (2012) “Örkény’in viisaus”. Teoksessa István Örkény *100 Minuuttinovellia*. Jyväskylä: Atena, 9–13.
Lodge, David (1992) *The Art of Fiction. Illustrated from Classic and Modern Texts*. London: Penguin Books.
McElroy, Bernard (1989) *Fiction of modern grotesque.* New York: St. Martin’s Press.
Perttula, Irma (2004) “Groteski – ei joko-tai vaan sekä-että”. Teoksessa Irma Perttula (toim.) *”Häämatkalaiset kärpäspaperissa”. Groteski Unkarissa ja Suomessa.* Helsinki: Unkarin kulttuuri- ja tiedekeskus. Unkarin kulttuuri- ja tiedekeskuksen toimituksia 1, 18–35.